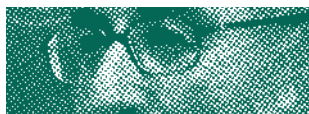
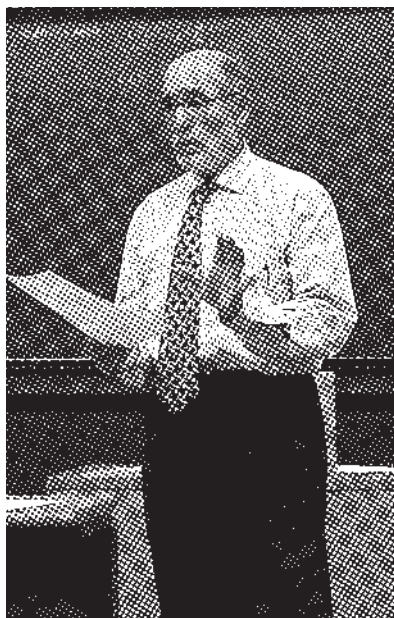

JOAN SOLÀ

PLANTEM CARA

Converses lingüístiques (1998-2008)

Empúries

Joan Solà

Plantem cara

Defensa de la llengua,
defensa de la terra

Converses lingüístiques (1998-2008)

Pròleg de Neus Nogué Serrano

Editorial Empúries

Barcelona

© Hereva de Joan Solà Cortassa, 2009, 2020

© del pròleg, Neus Nogué Serrano, 2009

Primera edició: 2009

Primera edició en aquesta col·lecció, revisada: setembre del 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.

Editorial Empúries

Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona

info@grup62.com

www.editorialemperies.cat

Composició: Realització Planeta

ISBN: 978-84-17879-49-5

Dipòsit legal: B. 13.131-2020

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre
té la qualificació de paper ecològic
i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor;
la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra,
podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos,
a través del portal www.conlicencia.com

o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Tots els drets reservats.

TAULA

Nota editorial, per <i>Jordi Cornudella</i>	11
Pròleg, per <i>Neus Nogué Serrano</i>	13
Nota de l'autor	17
1. Sisplau	19
2. Noms propis: gran desgavell.	23
3. Noms personals: la realitat	25
4. Cognoms: què s'hi pot fer.	27
5. Els noms de fonts	29
6. Els topònims	31
7. Com faig un article de l' <i>Avui</i>	35
8. Jaume Fuster	37
9. Tolerància	40
10. L'argot	42
11. Dijous passat	48
12. Els altres i nosaltres.	50
13. Quinze anys de... subordinació.	52
14. Un gramàtic menorquí important	54
15. J. M. de Sagarra i la llengua	56
16. «En absolut»	61
17. Oracions interrogatives	63
18. Rai.	69
19. Maniqueisme.	78
20. Persones sense cara	80
21. Catarsi.	82

22. Soldevila, Capdevila, Mitjavila	84
23. Les vuit en punt	86
24. «Si és servida».	88
25. Escriure bé	90
26. Els «papers temàtics».	92
27. <i>Xàfec</i> no és sinònim d' <i>aigua</i>	93
28. Intuïció	95
29. Sant Fiacre, ora pro nobis.	97
30. «10 de gener del 2000».	99
31. Jesús Tuson.	103
32. La complexitat dels verbs	105
33. Maure, Mauri, Mori	109
34. Els indis dels Estats Units.	111
35. El gallec com a paradigma	113
36. Un complement directe intrigant.	117
37. Xats. Retorn a la innocència. A 10 ;-).	119
38. Oral i escrit	121
39. Dubtes dels professionals	123
40. Nit a Sitges	125
41. Periodistes i joves	127
42. Un diccionari gallec important.	129
43. «Hem guanyat»	131
44. Contra el rei	133
45. La casa de la consciència.	135
46. Una nena romanesa	136
47. Així es fa un país: les ikastoles.	138
48. «Ja que»	140
49. Harry Potter	142
50. El món invisible de la traducció	144
51. El quinto de l'Indus	146
52. Llengua prefabricada	148
53. Nicolas Ruwet i Maurice Gross	150
54. La normativa i els verbs «psicològics»	152
55. «Als que no els agrada el futbol...».	156
56. Un diccionari singular	158

57.	25 anys ensenyant a escriure	160
58.	La lliçó del ferroviari de Reus	162
59.	Cent anys de Verdaguer	164
60.	<i>L'Atlàntida</i> de Verdaguer	166
61.	No a la llei catalana d'universitats	168
62.	D'Ausiàs March a Salvador Espriu	170
63.	Eugenio Coseriu	172
64.	¿Fins quan, fins a on?	176
65.	«Si telefona és que vol diners»	178
66.	Sintaxi i semàntica	180
67.	No a la pastoral dels bisbes	181
68.	Misteris del relatiu	183
69.	Relatius més complexos	185
70.	Any Francesc de B. Moll	187
71.	L'estandardització del grec i del català	189
72.	Les <i>Homilies d'Organyà</i>	191
73.	«Ell tu saps que crides!»	195
74.	<i>The Cambridge Grammar of the English Language</i>	198
75.	Una gramàtica per als russos	206
76.	Esquellotada	208
77.	Apunteu-vos-hi	210
78.	Hi ha un altre món possible	212
79.	Tv3	213
80.	<i>EuroComRom</i>	215
81.	<i>Gran i gros</i>	219
82.	«Encara no les són, les set».	229
83.	Ruyra	231
84.	La preposició <i>barata</i>	233
85.	Les veus del nord	237
86.	Saramago, anostrat	239
87.	Radiografia d'una època	241
88.	Els polítics bascos i la llengua	247
89.	Puyal	249
90.	«Pizzes per emportar-se»	252
91.	«Visca els nuvis»	258

92.	Carta oberta a Èric Bertran	260
93.	Ganyips	262
94.	Parlem-nos	266
95.	«Ara beven»	268
96.	Eivissa	270
97.	Recialles	272
98.	Elionor	274
99.	Teoria i pràctica	275
100.	Jo també hi era	277
101.	L'Alcorà	278
102.	Antoni Comas	280
103.	De què ens preocupem	282
104.	L'enganeta	284
105.	Chicago / Xicago	286
106.	Terminologia i globalització	287
107.	Estratègies en terminologia	289
108.	La ciència en viu	290
109.	Banyoles	292
110.	Marta Mata	295
111.	Cantamania	297
112.	«Catalunya (es) mereix més»	298
113.	<i>Acaçar</i> o <i>caçar</i> bolets	300
114.	<i>Carmina Burana</i>	301
115.	Dues comunitats	303
116.	Tres principis	306
117.	«La gent parla / parlen massa»	308
118.	Jordi Savall	309
119.	Sanchis Guarnier	311
120.	D'una ro ro ro	313
121.	Plantem cara	314
122.	El xoc, el joc, el foc	316
123.	«A París no em banyava»	322
124.	Gramàtica aranesa	324
125.	El portuguès	325
126.	Setze jutges i... ..	327

127. Conte interruptus	329
128. Parla Tresserras	330
129. Si no / sinó	332
130. <i>DGLC 75</i>	337
131. Chomsky 50	338
132. Restolines	340
133. <i>Vida privada 75</i>	342
134. Rovissos.	343
135. «Mal m'està el dir-ho»	345
136. No cal pas que siguem els millors (ni els pitjors).	346
137. El noruec.	348
138. Genocides	350
139. Síntomes alarmants	351
140. Per un guionet	353
141. «D'aquí mig any»	354
142. Al vent de les aigües	359
143. <i>Lo Nou Testament</i> de 1832	361
144. ¿Cap on va Catalunya?	364
145. Zadar	366
146. Antoni Bassas	368
147. Nicolau d'Olwer	369
148. Accents diacrítics	371
149. «Aneu alerta»	373
150. Les infermeres de Sant Pau	374
151. «N'hi dono cinc» / «Li'n dono cinc».	376
152. «Deixa-l'hi»	377
153. Cartes a López Burniol	379
Índexs temàtics, per <i>Helena González Roig</i>	385
Índexs de persones, entitats i obres	387
Índexs de paraules i conceptes	401

1. SISPLAU

I

Avui hi ha una gran desorientació al voltant d'aquesta paraula. No costa gaire de comprendre que la desorientació ve del fet que és i no és una paraula; millor dit, del fet que no era però és una paraula. Vegem-ho.

Quan tradicionalment dèiem *Tanqueu la porta, si us plau*, utilitzàvem una antiga *construcció* condicional, del tot paral·lela a la francesa *s'il vous plaît*. Com que el tractament de «vós» era habitual, quan aquesta construcció va deixar de sentir-se com una condicional, continuava funcionant amb la mateixa grafia encara que tenia un significat sensiblement diferent. En efecte, quan avui la utilitzem, no gosàriem pas fer una frase explícitament condicional com la següent: *Tanqueu la porta, si us plau; però si no us plau, no la tanqueu*. Car no és ben bé això el que volem dir, sinó que *si us plau* és una mena d'adverbi que atenua el rigor de l'ordre o el prec que proferim: una mena de modificador adverbial, doncs; com si diguéssim: «*Feu el favor de tancar la porta*», «*Tingueu l'amabilitat de tancar la porta*».

Instal·lats a la nostra societat, de manera que s'han de considerar irreversibles, els tractaments de «tu» (abans probablement molt menys usat, per qüestions que ara no interessin; o almenys, usat sense necessitat d'atenuar el prec) i de «vostè», aquell modificador adverbial, que conté el pronom *us*, pot funcionar amb els pronoms *vós* i *vosaltres*, però xoca de ple amb els pronoms *vostè*, *vostès* i *tu*. És del tot evident que no podem acceptar frases que encara es troben aquí i allà com ara les següents: *Esperi's un moment, si us plau; Recull la targeta, si us*

plau; Passin per secretaria, si us plau. Aquestes frases potser produeixen encara més repulsió escrites que dites.

Hi ha d'altres casos en què aquella grafia clàssica entra en conflicte, i sempre és per la mateixa raó: que ja no és construcció sinó gramaticalització; ja no és condicional, sinó atenuant adverbial; ja no són tres mots (semàntics) sinó un. Altres casos xocants són l'estil indirecte i el vocatiu: *Li va dir que hi anés, si us plau; Us va dir que hi anéssiu, si us plau; Si us plau, Pere, passa'm la sal.* Tampoc no sembla gaire convincent a la vora de la primera persona del plural: *Si ens en volem convèncer, pensem, si us plau, que això passa cada mes d'agost.* Són casos que no podríem transformar en condicionals explícites.

Sembla que a tot arreu on s'usa la dita expressió es pronuncia habitualment «sisplau». Albert Saisset, el famós faulista rossellonès de final del segle XIX, ja escrivia (amb ortografia que modernitzo): «doneu-l'hi, sis plau». El fenomen deu ser molt antic, doncs. I, com tots els fenòmens de canvi, produeix desorientació *gràfica*, perquè en general els codis normatius van molt més lents que les evolucions de les llengües, i sovint els dits codis no arriben ni a esmentar certs fenòmens o no els preveuen tractament específic. Aquest és el cas de la nostra paraula. A l'entrada *plaire*, el diccionari de Fabra diu: «*v. tr.* Agradar; no desplaure. *Ho farem així tant si us plau com si no us plau. Escolteu-me, si us plau!* † *Si us plau per força*, tant si voleu com no». L'últim exemple és un modisme que no entra en les contradiccions vistes. El primer és un cas evident de construcció condicional. I el segon és el nostre; l'exemple funciona bé (aparentment) perquè hi ha un verb en forma adequada. Però el diccionari desempara el lector en els altres casos (i, per descomptat, ni en el cas que funciona, el significat no és pas el que diu el diccionari).

Els raonaments que vam fer l'altre dia a favor de la grafia *sisplau* són prou clars i convincents: per una banda, *si us plau* ha deixat de funcionar com a condicional; en segon lloc, ha perdut el significat d'«agradar, no desplaure» sota el qual encara el trobem al diccionari; per una altra banda, es pronuncia sense la *u*; i finalment, no pot funcionar més que amb tractament de «vós» o amb segona persona del plural. Si molta gent ja l'escriu així, també és normal que aquesta grafia no agradi a algú. Les novetats acostumen a produir aversió i fins rebuig. Però avui les novetats i els canvis de tota mena són assimilats molt més de pressa que abans, i això permet de creure que aquella repugnància no seria gens difícil d'atenuar i fins d'eliminar.

Al capdavant, ningú no s'estranya que el francès tingui grafies com *dorénavant* (que conté almenys quatre paraules), *désormais* (que en conté tres), *aujourd'hui* (que en conté cinc i és un cas únic d'apòstrof intern). Ja en llatí, el cas que ens ocupa s'escrivia *sis* «si vis» («si vols»), *sultis* «si vultis» («si voleu»). Però no ens cal sortir de casa: el venerable gramàtic i lexicògraf Fr. de B. Moll ha escrit sempre *totd'una* (cas excepcional d'apòstrof, paral·lel al que hem vist en francès) i (ara, amb alguna vacil·lació) *despusahir*, *despusanit*, *decapvespre*, *hora-baixa*, *depressa*, *vetaquí*, etc. I, tal com ja escrivim *qui-sap-lo*, un dia caldrà pensar a escriure *deunido* (car *Déu n'hi do* és realment sorprenent per mica que vulguem admetre-ho) i potser *esclar*. És ben cert, i sort n'hi ha, que la repugnància és cosa subjectiva i passatgera: Milà i Fontanals, un dels romanistes més cultes del seu moment i més coneixedors del francès, trobava desagradable, vulgar, que en català hi hagués apòstrofs (!!).

Algú ha proposat, tímidament, d'escriure la nostra paraula amb la forma *si's plau* o *sis plau*. Posats a fer, crec que és preferible reconèixer el fenomen tal com l'hem descrit i decidir-se per *sisplau*. Aquelles altres formes es queden a mig camí

i són irregulars gràficament. Tampoc no em semblaria adequat (ni ho ha proposat ningú) *siusplau* (amb llicència per no pronunciar la *u*), car no és sinó voler i no gosar.

En canvi, no em sembla bé de fer resistència a un fenomen acomplert i voler fer marxa enrere proposant, no de reduir *si us plau* a la seva fonètica i significat, sinó tot al contrari, de donar-li totes les formes sintàctiques possibles, com fan alguns diccionaris molt recents: *si us* (o *et, li, els*) *plau* (per cert que es deixen *els*, que jo hi afegeixo). Ni així no solucionaríem alguns dels casos exemplificats («I veníem de Ripoll perquè algú ens havia demanat, si us plau, que hi anéssim a fer un reportatge»); però repeteixo que aquest remei no és lícit lingüísticament: és fruit de l'excessiva preocupació gramatical i normativa que hem patit tots durant els últims anys. De vegades ens estimem més fer mil cabrioles o mil reticències que usar una determinada forma, perquè tots hem tingut molta por de la nostra ignorància del català i això ens ha fet arrecerar-nos o amagar el cap sota el mantell de la (real o imaginada) gramàtica.

Abans d'acabar, diguem que la nostra paraula es troba en competència amb *per favor*, expressió que és considerada poc genuïna en general però sobre la qual no hi ha a penes cap informació escrita i explícita (ni als diccionaris de barbarismes ni als bilingües —aquí hi ha alguna excepció— ni als monolingües), quan resulta que deu ser molt necessària en els dialectes que no coneixen l'adverbi que avui comentem.

En resum: la repugnància que algú pugui sentir per *sisplau* no és difícil de superar, i aquesta forma satisfaria les condicions fonètiques, sintàctiques i semàntiques en què és usada des de fa més de cent anys.

[Articles apareguts al *Diari de Barcelona*, 1 i 8.XII.1990. Aquí dic que la forma o fórmula és una mena d'adverbi, però també és corrent de tractar-la com a interjecció. El diccionari oficial encara no recull la forma proposada, que avui es troba usada pertot a Catalunya (a les

Balears i al País Valencià la desconeixen). La trobem usada per molts escriptors (Xavier Pàmies, Maria Barbal, Oriol Bohigas, Pere Calders, Pep Coll, Maria de la Pau Janer, Quim Monzó, Ramon Solsona, etc.); l'accepten, fins i tot de vegades com a preferent, els llibres d'estil de l'Ajuntament de Barcelona, de la Caixa, de Tv3, de l'*Avui*, d'*El Periódico*, d'*El 9 Nou / El 9 TV*; l'han difosa el mètode d'ensenyament de català a adults *Digui, digui* (promogut per la Generalitat de Catalunya) i el web *esadir.cat*; la registren nombrosos diccionaris: el *Diccionari manual de la llengua catalana* (1983) i els de Sabater (1990), López del Castillo & Cormand (1994), López del Castillo (1998) i *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (2000); la defensen autors com Francesc Vallverdú, Isidor Marí o el Grup d'Estudis Catalans. Per contra, la rebutgen o no la recullen Lluís Marquet, Josep M. Espinàs, Joan Veny, Josep Ruaix, Jordi Badia, David Casellas & Lluís Marquet (1998), Jordi Badia (2000), Jordi Bruguera. La forma es troba arreu en llocs com els tiquets de l'autopista Barcelona-Girona, els torniquets dels trens de Renfe de la plaça de Catalunya de Barcelona, els caixers de la Caixa, el CAP Quevedo de Barcelona, etc., i fins en un telèfon d'una secretaria de l'IEC (2001). La qüestió ha esdevingut un dels motius d'enfrontament més tibants, inexplicables i lamentables entre partidaris i detractors. Finalment, Núria Alturo (UB) i Marianna Chodorowska-Pilch (UCLA) han trobat ja la forma exacta *sisplau* en dos documents del segle XIV i en un topònim de l'Alt Penedès (*Cal Sisplau*): vg. el seu important article «La gramatització de *sisplau*», *Els Marges*, 88, 2009.]

2. NOMS PROPIS: GRAN DESGAVELL

No cal pas que aneu tot el sant dia amb un llapis i un trosset de paper a la mà, que això és només propi de les persones que viuen de l'ofici de lingüistes, les quals no es poden estar d'annotar els detalls de tota mena que els criden l'atenció. No cal que feu tant: per adonar-vos de l'enorme desgavell actual en qüestió

de noms propis només cal que de tant en tant pareu l'orella o fixeu la vista.

Aleshores us adonareu que, per exemple, en els indicadors de direccions de les nostres carreteres no hi ha d'altres noms que *Zaragoza*, *Huesca*, *Benavarre*, *Alcampell*, *Tamarite de Litera*; és a dir que no hi veureu pas *Saragossa*, etc. I en canvi, si veniu de fora de les terres catalanes cap aquí, sí que veureu *Lérida* i altres noms que avui són preceptius en forma catalana. Fora dels noms que ens afecten més directament, un dia vaig trobar en un diari els dos següents, escrits de la manera que indico (el primer en francès i el segon en català): «A París, 16.000 persones van manifestar-se des d'*Odéon* als *Invàlids*». És probable que us xoqui també que aquí i allà aparegui en un context castellà un topònim (o alguna altra paraula) en forma catalana: ho veiem, per exemple, en restaurants, en botigues de tota mena i fins en la capçalera castellana d'un diari fet a Barcelona.

O un cognom apareix de formes diverses en una mateixa publicació: *Sánchez*, *Hernández*, *Ibàñez*, *Lòpez*, *González* amb accent greu en una pàgina i amb accent agut en una altra. I si escolteu la ràdio, tan aviat sentireu aquests cognoms i d'altres (*Calzada*, *Zanoguera*, *Zavaleta*, *Izquierdo*, *Forteza*) pronunciats amb essa (sorda o sonora) com amb zeta castellana. Amb cognoms que duen una lletra que correspon a la jota castellana (*Grijalvo*, *Gil*, *Gimeno*), observareu una vacil·lació semblant pel que fa a aquest so. En certs llocs, per exemple en enciclopèdies, llibres de text, rètols de carrers, els cognoms antics apareixen adés en la forma antiga (*March*, *Blanch*, *Aymerich*) adés en una forma adequada a la normativa actual (*Marc*, *Blanc*, *Aimeric*).

Si dels cognoms passem als noms de fonts, trobarem també una rica gamma de realitats i de vacil·lacions. Als diaris, per exemple, tan aviat veiem aquests noms escrits en forma catalana com en forma castellana (*Francesc*, *Francisco*), sovint a la mateixa pàgina. I podem observar que certs noms apareixen amb hac o sense (*Elena* o *Helena*, *Ester* o *Esther*, *Jonatan* o *Jonathan*,

Ainoa o *Ainboa*), amb una *essa* o amb dues (*Vanessa*), amb *k*, amb *y*, etc. (*Quim* i *Kim*, *Sarai* o *Saray*). En el cas dels noms o cognoms de persona, n'hi ha de clarament catalans, de clarament forasters i de procedència difícil o impossible de determinar.

Aquest panorama ens suscita com a mínim preguntes com les següents. ¿Com és o ha sigut la nostra tradició en aquest terreny dels noms propis de lloc i de persona? ¿Com hem de pronunciar aquests noms? ¿Com hem d'escriure'ls? ¿Quins són els aspectes legals i quina força i quin abast té la legislació existent? ¿Com podem saber si un nom o un cognom són catalans o no ho són? ¿Què hem de fer per posar el nom o els cognoms en forma catalana si no els hi tenim? Massa preguntes per a una secció com aquesta, en què no podem pas fer tesis doctorals. Tanmateix, com que es tracta de qüestions de gran interès en les quals hi ha una desorientació evident, hi dedicaré uns quants articles. El lector pot ampliar la informació en un llarg treball de Joan Moles a la revista *El Temps* (1 i 8 de setembre de 1997) i en diversos llibres d'estil. Jo agraeixo l'ajut pacient i efectiu de Marta Xirinachs, Joan Ramon Solé, Santi Vilardell i Josep Moran.

[15.I.1998]

3. NOMS PERSONALS: LA REALITAT

En moltes llengües hi ha diversitat de formes deguda a barreges de persones i a vicissituds històriques diverses. Si en català tenim *Farré*, *Farrer*, *Ferré*, *Ferrer*, també en anglès hi ha, per al mateix cognom, *Smith*, *Smyth* i altres formes. En castellà trobem *Giménez*, *Jiménez*, *Ximénez*, etc. Ara: en català la barreja i la problemàtica són molt més considerables, per motius geogràfics, històrics i polítics: ens han influït diverses llengües

veïnes (francès, italià; sard i castellà) i hem sigut sempre territoris de pas i gairebé sempre terra sotmesa: tenim noms i cognoms d'origen llatí, grec, germànic, àrab, hebreu, occità, etc. Però avui, amb les grans allaus rebudes durant aquest segle, els cognoms hispànics (sobretot d'origen castellà) són, amb paraules de Moles, «gairebé tan nombrosos o més que tots els altres grups de cognoms junts, inclòs el català», sobretot al País Valencià, on «els cognoms castellans formen part indescribable del paisatge i la història local gairebé des de sempre». I recentment el panorama és encara més complex: tenim noms i cognoms de procedència asiàtica i africana, fins ara insòlits. Aquesta realitat actual la podem sentir com a incòmoda o agressiva, mentre que acceptem i fins defensem el passat com a patrimoni.

Prescindint d'altres aspectes, hi ha un parell de fenòmens especialment rellevants: en llengua escrita tenim nombrosos signes aliens al nostre sistema actual, com certs accents, la *ñ*, la *y*, la *ch* i altres dígrafs com ara *th*, *sb*; en llengua oral hi ha els sons castellans de jota i zeta.

Pel que fa a les formes gràfiques, mirant només els cognoms pròpiament catalans i limitant-nos a l'Estat espanyol, l'aparició del Registre Civil (1870) i les inèrcies castellanitzants posteriors han consagrat una multitud de formes que avui serien estranyes: *Llovet*, *Machordom*, *Fusté*, *Cuatrecasas*, *Baqué*, *Queral*, *Mañosa*, *Taronjí*, *Forteza*, *Dalmáu*, *Codorníu*, *Branchadell*, *Monsech*, *Jané*, *Pey*, *Alsina*, *Marsal*, *Vilamajó*, *Perpiñá*, *Masiá*, *Ibáñez*, *Rusiñol*, *Dols*, *Dolz*, *Galcerán*, *Juvé*, *Farré*, *Trias*. Pel que fa a les formes orals, la nostra tradició era de convertir en essa sorda la zeta castellana i en ca la jota castellana. Del primer fenomen en són exemples patents les següents formes, perfectament naturalitzades: *Gomis*, *Sanchis*, *Peris*, *Martines*, *Gimenes* (i *Eiximenes*), *Roís*, *Dies*, *Llopis* (i *Lopes*), *Ortís*, *Ferrandis* (i, fora dels cognoms, pronunciacions com «sona blava», «pas sebra»). Del segon, pronunciacions com *Quimenes*, *Cunitu* (*Juanito*) o, fora dels cognoms, *aquedrès*, *maco*.

Aquesta era la tradició oral, perfectament coherent: qualsevol llengua fa reduccions i adaptacions dels sons aliens als del seu propi sistema fonològic. Però avui a casa nostra tot això ha entrat en una fase substancialment diferent, i no cal repetir per què: sembla que hem «adquirir» definitivament (és a dir que les sabem pronunciar) la zeta castellana i sobretot (des de fa molt més temps) la jota. ¿Els haurem de considerar sons del nostre sistema? Gravíssima qüestió. Però això no és tot. Ens hem acostumat a pronunciar a la castellana tota mena de realitats: des de les sigles (ni els dirigents catalanoparlants del PSC no pronuncien la sigla en català) fins a qualsevol producte del mercat (*Tuperware*, *Gelocatil*, *paracetamol* o *puzle*, amb totes les consonants i vocals a la castellana; *christmas*, amb la *a* ben clara). Només hi falta la col·laboració dels locutors dels trens i avions, que anuncien en anglès l'arribada a *Barcelona* o a *Sant Vicenç de Calders* pronunciant aquests topònims com a castellans. Aquesta és la realitat. Dijous vinent mirarem què hi podríem fer.

[22.I.1998]

4. COGNOMS: QUÈ S'HI POT FER

Dijous passat vèiem la realitat extremament virolada dels noms de persona existents actualment entre nosaltres. Limitant-nos als cognoms, el terreny probablement més complex i de solució més difícil, el principi fonamental és que el nom i el cognom són propietat inalienable de la persona que els porta: és ella que ha de dir quina forma vol que tinguin quan hi ha dubtes. Afortunadament, moltes empreses (de negocis o d'administració) es preocupen de saber i satisfer l'opinió dels seus clients en aquest aspecte. Aquesta actitud s'hauria de generalitzar: caldria, per exemple, que els responsables dels equips esportius (que és on hi ha més barreges lingüístiques) i els pe-

riodistes (la professió que topa més frontalment amb el problema) es preocupessin de saber i de divulgar des del primer moment la grafia i la pronunciació adequades de cada nom i cognom.

Quan no podem comptar amb el que acabem de dir, o quan la persona afectada no té opinió, em sembla que el criteri només pot ser de pronunciar i accentuar els cognoms segons els sistemes fonològic i gràfic del català. Accentuarem, doncs, així: *Ibàñez, Borràs, Gràcia, Daban, Palàcios, Rúbies, Colon, Bordria, Sàncbiz, Santibúrcio, Bàrios, Canício, Bòfias* (diferent de *Bofias*), *Ríos, Leon, Daria, Yañez, Salmeron*. I els pronunciarem com si fossin paraules corrents de la llengua, amb totes les consonants i les vocals resoltes a la catalana: *Garcia, González, Ainoza, Díaz, Otero, Racionero, Zaragoza, Celaya, Irazazàbal, Lozano, Zaplana, Zanoquera, Zavaleta, Núñez, Huàscar, Gimeno, Lucas, Terraza* sonaran en català oriental com si estiguessin escrits «Garsia, Dies, Uteru, Saragossa, Selaia, Lussanu, Huasca, Luques, Terrassa», etc. Hi queden problemes. Primer: si cal pronunciar la *z* com a essa sonora o sorda. Sembla que en general hi correspon essa sorda, però en certs casos (com *Forteza* i potser *Ainoza*) és sonora. Segon: la pronunciació d'altres lletres alienes al nostre sistema actual (*ñ, ch, j* final, etc.). Opino que ens hem d'adaptar a la realitat si la coneixem (*Branchadell, Bosch, Pascual*, com si tinguessin *x, c* i *q*, respectivament), o adaptar el so a un de previsible (*Barbanoj*, com si acabés amb *i*). Tercer: no veig clar que actualment es pugui tractar amb aquest criteri la jota castellana en cognoms que se senten com a pertanyents a aquesta llengua (*Rojó, Jerez, Tejada, Montijano, Grijalvo*). ¿Potser aquí ja hem fet tard i haurem d'admetre alguna pronunciació aliena al català? (com caldrà admetre, inversament, que certes esses sordes s'escriuen *z*: *Marzoa, Vázquez, Calzada*). Es tracta d'una qüestió extremament delicada i difícil.

No podem recórrer al criteri de la «catalanitat», perquè és impossible de saber-la (o que la sàpiga tothom) en la immensa

majoria dels casos: no hi ha cap criteri matemàtic per decidir-la. Una família de cognom *Biescas, Alaiz, Strubell, Brignardelli, Sanjuan* o *Cabner*, que hagi viscut sempre aquí o que hi hagi de viure, ¿com ha de pronunciar el cognom?; ¿fins quan el pronunciaran, ella i els altres (a l'escola, etc.), d'acord amb la llengua d'origen, si la saben? Perquè ens és impossible de saber la «veritat» filològica de la majoria de cognoms. I, en aquest cas, com diu el llibre d'estil de Tv3, la pronunciació catalana és sempre més segura que la castellana: per exemple, si *Lucas* fos anglès, tindria la *a* neutra com la catalana (igual que *christmas*). Si no adoptem aquest criteri (que és el mateix que adopten les altres llengües), ens en anem indefectiblement al criteri castellà, més còmode, més polític i que elimina definitivament la nostra llengua del mercat. Vet aquí el dilema. Triem.

[29.I.1998]

5. ELS NOMS DE FONTS

Amb els noms de fonts (o de pila o de bateig) hi ha diversos detalls d'interès. Primer, l'explosiva varietat que n'hi ha en aquest moment al territori català. Segon, la creixent i ja consolidada consciència que tenim que el nom és propietat inalienable de qui el porta. Tercer, les circumstàncies legals que els regulen. Quart, les característiques lingüístiques i les possibilitats d'adaptar-los a la normativa catalana.

Faig un cop d'ull a unes llistes de naixements de Catalunya i hi trobo una multitud de noms abans inexistents o poc usuals, com ara els següents (n'indico les vacil·lacions): *Aiba, Ain(h)oa, Airam, Aitor, Arantxa / Arantcha, Aroa, Aythami, Boris, Chae-mae, Chiara, C(h)ristian, Cinte, Cynthia, Dèbora, Desirée, Elle, Elpalaoii, Eric / Erik, Estibaliz, Gorka, Guisla, Ian / Jan, Iris, I(t)ziar, Ivan, Ivete(te), Jadija, Jeanette, Jen(n)if(f)er, Jonat(h)an,*

Karin, Keith, Keren, Kevin, Miriam, Moisès, Naomi / Naomy, Noèlia, Omaima, Ricki, Rut(b), Sarai / Saray, Sigfrid, Sheila, Unai, Unia, Vanes(s)a, Xènia, Yaiza, Yarie, Yadira, Yasmina / Yazmina, Yeray, Yonay, Yunes. L'afer s'escapa llargament de les nostres mans i de les mans dels pares i dels pobres encarregats del Registre Civil.

El reglament del Registre Civil (de 1957) obligava a posar el nom en castellà i prohibia els noms irreverents, etc. Però la pressió irresistible dels moviments demogràfics i de la creixent consciència de llibertat han fet evolucionar en pocs anys la llei i la jurisprudència de manera espectacular. El 1977 el nom ja podia ser «en qualsevol de les llengües espanyoles». El 1994 ja s'admeten els noms propis estrangers, però s'especifica que no es poden posar diminutius «*que no hayan alcanzado sustantividad*».

Aquest advertiment, però, ja feia anys que feia aigües. Als jutjats han hagut de passar pel sedàs una multitud de grafies i d'hipocorístics: ¿s'havia d'escriure *Christian, Cristian o Cristian;* *Naomí, Naomy, Noemi o Noemí?*, ¿*Fonat(b)an, Vanes(s)a, Elisabet(b), Est(b)er, L(o)urdes / Lorda, Elena / Ellena / Helena / Hel·lena?* ¿S'admetien *Sandra, Berta, Pep, Dèlia, Pol, Queta, Rat, Kim / Quim, Josefina / Fina, Lena, Lola, Pepa?* Fins el bellíssim *Laia*, que sempre ha rumbejat esplendorós sota el nostre cel, va ser objecte d'una minuciosa disquisició judicial l'any 1991. Com el lector es pot imaginar, les contradiccions i les vacil·lacions han sigut l'única manera d'anar fent aquests últims anys, i avui només els molt especialistes saben en quin punt d'ebullició es troba aquesta immensa olla: sinó que ells, esclar, disposen de llistes i llistes i llistes (i, tot s'ha de dir, generosament donen la mà a tothom que ho demana).

La llei de política lingüística torna a insistir en el dret «a la correcta expressió lingüística» dels noms i cognoms i «a la inclusió de la conjunció *i* entre els cognoms». N'hi ha que consideren aquesta *i* com un signe català i n'hi ha que la consideren un castellanisme. Desemblematitzem-la: en totes dues llengües

és molt antiga i ara serveix simplement, si cal i es vol, per desambiguar: a «Pere Lluís i Riu» indica que *Lluís* no és part del nom de fonts (en cultures que no tenen cognoms dobles recorem al guionet: «Pere Lluís-Riu»). Les esmenes han d'anar avalades per una autoritat filològica, però són cada vegada més fàcils, i són de franc. Aquests anys s'han practicat tant en ortografia (de *Flamerich* a *Flamaric*, d'*Ibáñez* a *Ibanyes*) com en lèxic (de *Puerta* a *Porta*). Però, com diu Moles, els catalans ens hem manifestat molt poc sensibles a aquest dret (i encara menys els valencians, els balears i els gallecs), a diferència dels bascos.

[5.II.1998]

6. ELS TOPÒNIMS

I

Abans de parlar dels topònims, ens referirem a la senyalització de les vies de comunicació (indicacions de direcció, prohibicions, etc.). I ens limitarem al Principat de Catalunya. La normativa internacional estableix que la senyalització s'ha de fer amb signes i símbols, i que si s'hi afegeix una explicació verbal, ha de ser «en un o diversos dels idiomes nacionals» del lloc on hi ha el senyal. L'esperit de tot això es pot resumir així: màxima simplicitat dels senyals i prioritat per la llengua del lloc. A partir d'aquí, la legislació espanyola diu que l'idioma emprat ha de ser almenys el castellà, i la catalana diu que ha de ser almenys el català. Es tracta d'un terreny amb molta casuística i molt estira-i-arronsa, que no podem detallar.

Pel que fa als topònims, cal distingir entre l'ús que se'n fa a les carreteres o en altres llocs. Els entesos opinen que la legislació internacional esmentada s'ha d'aplicar també, com a criteri, als topònims de les carreteres. En conseqüència, la Gene-

ralitat estableix que tant els de Catalunya com els de fora (*Saragossa*, etc.) han de figurar a les nostres carreteres en català; però que els segons poden portar un duplicat en una altra llengua, per ajudar el conductor (a la vora de *Castilló de Sos* o bé *Oscá*, formes tradicionals catalanes, hi podrà haver *Castejón de Sos* i *Huesca*). Inversament, a fora del territori català hi hauria de dir, per exemple, *Lérida* i *Alicante*, si de cas amb el duplicat català. Però aquí hi queda també una boira legal (alguna norma del govern central que prioritza el castellà), i qui vulgui aclarir-s'hi més haurà de recórrer als experts del departament de Política Territorial i Obres Públiques, als quals jo també agraeixo l'ajut pacient en la persona de Francesc Vilaró.

Pel que fa als altres indrets, la Generalitat estableix que els topònims catalans han de figurar en català «en tots els impresos, les capçaleres impreses de tota classe de papers, els segells i els mata-segells, la premsa escrita, els fulletons publicitaris» i específicament en els llibres de text i material didàctic, sigui quina sigui la seva llengua vehicular, *mentre vagin destinats a Catalunya*. Els llibres de text i material didàctic poden dur, afegeix, un duplicat dels topònims (si n'hi ha) en la llengua de l'imprès.

Malgrat la claredat dels textos legals, també aquí hi ha alguna boira d'interpretació en tal o tal cas (per exemple, si precisament *Catalunya* té una única forma oficial o no), i la boira obre una porta a la llibertat i fins a l'exageració. A mi em produeix una irritació insuperable de veure *Girona* o *Catalunya* en un text (o en un indret) castellà (per exemple, a la capçalera d'un diari); com me'n produeix un *Huesca* o un *Zaragoza* en un text (o indret) català. La nostra legislació tracta de protegir els nostres topònims catalans, tan maltractats fins ara, en certs llocs o usos especialment estratègics. Però totes les masses piquen i tota irritació apunta a alguna cosa que grinyola: per tant, almenys no la interpretem de manera abusiva.

Finalment, només cal anar amb els ulls oberts per adonar-se que la realitat administrativa no s'ajusta pas del tot ni a

l'esperit ni a la lletra de les disposicions legals. Diguem, de manera polida i política, que això respon al fet que la realitat sempre és més complexa i més lenta que les normes, cosa que més d'una vegada en la nostra història ens ha afavorit precisament a nosaltres però que ara ens podria perjudicar. Per tant, convé que almenys sapiguem què podem i què volem fer. I amb això acabo aquesta sèrie d'articles sobre els noms propis.

[12.II.1998]

2

Els vaig dir que continuariem comentant la qüestió de l'escriptura dels topònims. Per començar, el problema no és només d'escriptura, sinó també de pronunciació, ja «detectat» l'any 2002 per l'organisme que ara els diré: ¿no els sembla que s'hi havien adormit una miqueta? Ho dic perquè l'al·ludit GENUNG, Grup d'Experts de les Nacions Unides per als Noms Geogràfics, remunta a l'any 1948, o almenys a 1960 (primera reunió). No, no vull pas criticar-los, que ja sé quin pa s'hi dóna, en això dels organismes de grans dimensions. Aquest, per exemple, agafin-se bé, consta de deu grups de treball, amb 22 divisions geogràfiques o lingüístiques: per tant, mou unes masses molt pesades de moure, malgrat que molts membres menuts hi deuen treballar amb il·lusió, com el nostre Josep Moran, que va anar a la 23a sessió, a Viena, el març passat, i ens ha facilitat paperassa que li agraeixo novament. (Mireu en Màrius (Serra) com em compta les emes de *mou unes masses molt pesades de moure, malgrat que molts membres menuts...*) Això de la pronunciació, diguem-ho tot, és precisament un dels objectius dels projectes catalans avui en curs (i d'altres projectes o realitats, com ara el portal *esadir.cat*): no dormim pas tant com això, nosaltres.

La finalitat del GENUNG és aconseguir que els noms de lloc siguin correctes, precisos, sancionats per l'autoritat i dis-

ponibles universalment i fàcilment. Gairebé res, per mica que donin un cop d'ull als cent trenta mil topònims que compto en un atlas mitjà. Com que, doncs, això és poca cosa, doncs l'organisme pretén també, i és evident que calia, elaborar un manual de referència per a la transcripció en alfabet llatí dels noms escrits en altres alfabetos. (I tinguem en compte que els criteris, ara, depenen tant de la llengua de partida com de les llengües d'arribada..., com insinuàvem l'altre dia.) Això i més coses: per exemple, crear un web per facilitar la comunicació de tots els membres (països, organismes i persones); o crear una base de dades perquè tots els noms siguin consultables per internet, que avui és la xocolata del lloro (per cert que no trobo aquesta expressió als diccionaris). ¿Cal que els digui la necessitat de tot això? Una sola dada, que trobo en l'informe de la «chairperson» (anotin la cursileria), la Sra. Helen Kerfoot: quan hi ha un desastre natural ens cal localitzar ràpidament l'indret, al marge d'aspectes (aleshores) secundaris.

Secundaris aleshores, però no pas per al projecte global: «No m'oblido pas de la importància dels topònims com a signes culturals —ens donen el sentit de pertinença, ens refan la història, fonamenten la nostra identitat», diu Kerfoot. Per tant, no es tracta (toquem ferro, però) d'igualar-ho tot, d'arrasar-ho tot: a les bases de dades hi haurà precisions diverses, sobre variants i jerarquia de les variants (quina té el rang d'oficial, etc.), etc. Però, com també dèiem, l'esperit és de no modificar gens o gaire els noms de cada indret a l'hora d'«estandarditzar-los».

[24.v.2006]